

Finnmárkku álbmotdearvvašvuođa bajilgowva

Guovlluguovdasaš hástalusgovva

Finnmark fylkeskommune
Finnmárkku fylkkagielda
Finmarkun fylkinkomuuni

Guovlluguovdasaš hástalusgovva

Finnmárkku álbmotdearvvašvuohta lea oppalaččat buorre, go olbmuid eallinahki lea guhkkon, eanebut čadahit joatkkaskuvlla oahpu ja borgguheddjiid lohku lea njedjan. Seammás oaidnit ahte sosiála dearvvašvuođaerohusat lassánit, nugo erohusat eallinagi, buozalmasvuođaid, roasmmuhuvvamiid, eallinvieruid ja eallindiliid dáfus. Dát lea deatalaš áŋgiruššansuorgi, dannego ollu dáid hástalusaidguin sáhtta juoida bargat. Dat gáibida mánggadáfot čovdosiid ja ahte juogadančuozahusat árvvoštallojuvvojit go doaibmabijut galget čadahuvvot. Vaikko ollu surggiin lea leamaš buorre gárggiideapmi, de gáibiduvvojit ain mearredidolaš áŋgiruššamat.

Lea deatalaš láhčit diliid buorre eallinkvalitehtii dainna lágiin, ahte ovddida ássiide buriid bajásšaddan- ja eallindiliid, ulbmillaš aktivitehtaid ja sosiála searvevuođa. Plánabargu berre láhčit diliid nu, ahte álbmotdearvvašvuohta šadda čadamanni fáddán doppe gos lea áššáigullelaš.

Eallinkvaliteahtta lea dovdomearka dasa movt álbmoga dilli lea, ja riikka dásis oaidnit ahte ollugat geain lea fuonit eallinkvaliteahtta, čužžot deatalaš arenaid nugo bargoeallima ja oahpu olggobealde. Ovttasbargu mii ovddida eallinkvaliteahtta lea deatalaš buvttadahkki álbmotdearvvašvuođa buorideapmái. Ráđđehus lea sajáiduhtán eallinkvaliteahttabarggu ođđa álbmotdearvvašvuođadieđáhusa bokte ja áigu almmuhit eallinkvaliteahttastrategiija jagi 2024 mielde.

Dán oanehisveršuvnna vuoddu lea Finnmarkku álbmotdearvvašvuođa diehto- ja máhttovuodus, ja lea

vuodduuvvon lágaide ja álbmotdearvvašvuođadieđáhussii (Dieđ. St. 15 - Riikkagottálaš strategii ja sosiála dearvvašvuođaerohusaid dássema várás). Riikkagottálaš álbmotdearvvašvuođaulbmilat leat: • Norga galga leat dan golmma riikka searvvis máilmmis gos lea alimus eallinahki • Veahkadat galga vásihit eanet eallinjagiid buriin dearvvašvuođain ja buorrediliin, ja sosiála dearvvašvuođaerohusaid galga geahpedit.

- Mii áigut duddjot dakkár servodaga mii ovddida olles veahkadaga dearvvašvuođa.

Go galga juksat mihttomeriid, de dárbbasuvvo vuogádatlaš ja guhkesáigásaš álbmotdearvvašvuođa bargu, mii fáttmasta ja gáibida ovttasdoaibmama surggiid rájaid rastá, ja suohkaniid, eaktodáhtolašvuođa ja ealáhuseallima gaskka.

Guoddinnávccat

Guoddinnávccalaš ovdáneapmi lea Finnmarkku servodatgárggiideami deatalaš ulbmil, mii čielgasit boahtá ovdan Finnmarkku guovlluguovdasaš plánastrategiijas, *Finnmarkku gárggiidanplánas*. Sosiála, ekonomalaš ja biraslaš ceavzilvuođat leat visot válddahagat, mat galget sihkkarastit guoddinnávccalaš gárggiideami. Álbmotdearvvašvuođabargu gáibida surggiidgaskasaš lahkaneami, ja buot ON suvdilis ovdáneami mihttomearit leat čuožžovaččat álbmotdearvvašvuhtii. Go mii sihkkarastit ássiid dearvvašvuođa ja eallinkvaliteahtta, ja juogadit daid vuoiggalaččat, de mii sáhttit hábmet ceavzilis servodaga.

Govejeaddji: Eline T. Schanche

Ovttasbargoprošeakta

Guovlluguovdasaš álbmotdearvvašvuoda hástalusaid barggus leat indikáhtorat, mat dokumeanttas buktojuvvojit ovdan dárkileappot, adnojuvvon deatálaččamus indikáhtorin čuovvovaš plánaáigodahkii. Dát indikáhtorat leat dárkilit árvvoštallojuvvon ja välljejuvvon ovttas fylkkagieldda fágaossodagaiguin ja ráđiiguin, ja dat ovddastit daid maid mii searválaga gávnaheimmet deatálaččamus áššesuorgin mat galget čuovvuluvvot ovddasguvlui. Indikáhtorat leat sihke positiivvalaččat, negatiivvalaččat ja neutralalaččat. Dát indikáhtorat galget jahkásaččat guorahallojuvvojit ja árvvoštallojuvvojit, bargu mii lea álbmotdearvvašvuodálága olis.

Finnmárkku álbmotdearvvašvuoda bajilgovva lea deatálaš oassi guovlluguovdasaš diehto- ja máhttovuoddis. Kultur-

ja birasossodat lea leamaš válidoovddasvástideaddji *Bajilgovva* ráhkadeamis, ja dasa leat fylkkagieldda eará ossodagat leamaš buorre veahkkin.

Mii doaivut ahte Finnmarku álbmotdearvvašvuoda bajilgovva geavahuvvo bures go diehto- ja máhttovuoddis doaibmabijut ovddiduvvojit álbmotdearvvašvuodabarggus, buorrin min ebmos fylkka ássiide.

Marianne Pedersen

Kultuvrra ja birrasa ossodatjodiheaddji

Govvejeaddji: FFG/Sunniva T. Gaski

Veahkadatčoahkkádus

Veahkadatčoahkkádusain oaivvildit vuođđodieđuid veahkadaga birra, nugo ovdamearkka dihtii ássiid logu, ahke- ja sohkebeallečoahkkádusa, čearddalašvuođa ja siviilastáhtusa. Dakkár dieđut leat earret eará deaŋalaččat go galgá sáhttit dulkot eará dieđuid oppalašgeahčaldagas.

ON 17 suvdilis ovdáneami mihttomearis leat máŋga mat leat čuožžovaččat dán kapihttalii, ja earenoamážit dát:

Mihttomearri 3 buorre dearvvašvuođa ja eallinkvaliteahta hárrái, mihttomearri 4 buorre oahpu hárrái, mihttomearri 8 heivvolaš barggu ja ekonomalaš lassáneami hárrái, mihttomearri 10 uhcit eahpedásseárvvu hárrái, ja mihttomearri 11 ceavzilis gávpogiid ja báikegottiid hárrái.

Duogášindikáhtorat:

- Veahkadaga lohku njiedjá ja boarrásiid lohku lassána
- Alit sisafárrejedjiid lohku Finnmárkkus go muđui riikkas.

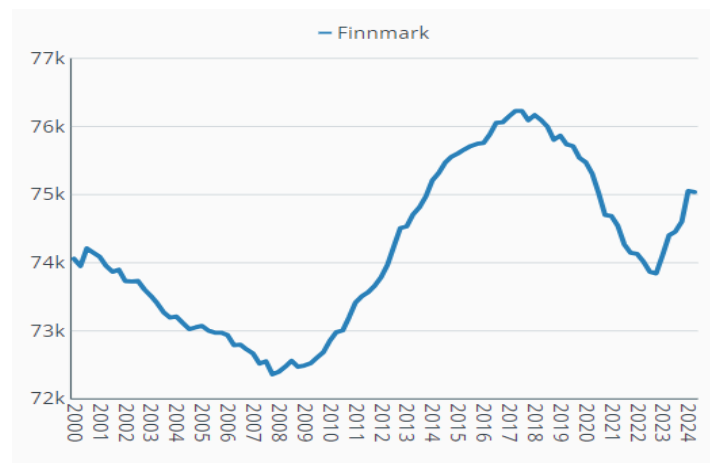
Váldoiešvuodát:

- Olmmošlohku njiejai gitta jagi 2023 rádjai, goas olmmošlohku fas lassánii báhtareddjiid geažil geat bohte Ukrainas.
- Jagi 2023 ledje Finnmárkku ássiin 15,3 proseantta sisafárreaddjit dahje sisafárreiddjiid mánát.
- 2023:s leat Davvi-Norggas eambbo ássit badjel 65 jagi go mánát ja nuorat vuollel 19 jagi, ja 2030:s lea nu maiddá muđui Norggas.
- Dát gárggiideapmi, mas leat uhcit mánát/nuorat ja eanet boarrásat, lea mihtilmas veahkadatgárggiideapmái Finnmárkkus ja stuorra osiin Norggas.
- Einnostuvvon veahkadatčoahkkádus jagi 2050:s čájeha, ahte badjel 80 jahkásaš boarrásiid lohku goargnu eambbo go guovttegeardánit, ja ahte gaskal 0 ja 17 jahkásaš mánáid ja nuoraid lohku njiedjá.

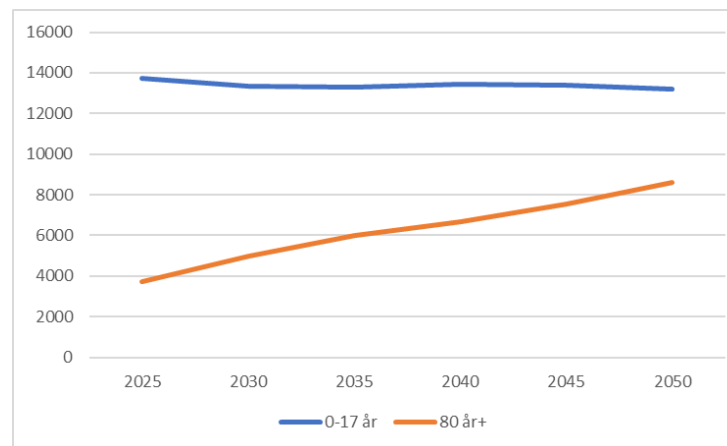
Veahkadat uhccu ja boarrásat lassánit

Boarrásiid lassáneaddji lohku lea álbmotdearvvašvuoda lihkostuvvan! Veahkadat šaddá boarráseabbon, dearvašeabbon ja eallá guhkibut. Seammás šaddet uhcit bargonávccalaččat ja uhcit mánát ja nuorat. Finnmárkku veahkadatčoahkkádus lea deatalaš vuodus go galgá árvvoštallat álbmotdearvvašvuoda hástalusaid ja veahkkeváriid. Veahkadatstruktuvrra rievdamat sáhttet váikkuhit strategalaš válljemiidda álbmotdearvvašvuoda, oahpu, barggu ja guoddinnávccalaš gárggiideami dáfus. Danne lea deatalaš ahte gielddat ja fylkkagielddat vuhtiiváldet dáid demográfalaš

rievdamiid go plánejit ja lágidit bálvalusaid.

Govus 1 Finnmárkku olmmošlogu gárggiideapmi, mihtiduvvon juohke njealjádajagi álggus. Gáldu: [Telemarksforskning](#)

Govus 2 Váldomolssaeaktu einnostuvvon veahkadahkii (olmmošlohkui) jagi 205 rádjai, 0-17 jahkásaččaid ja badjel 80 jahkásaččaid dáfus. Gáldu: [FHI](#) [Álbmotdearvvašvuodainstituhtta]

Stuorát oassi sisafárrejeaddjit

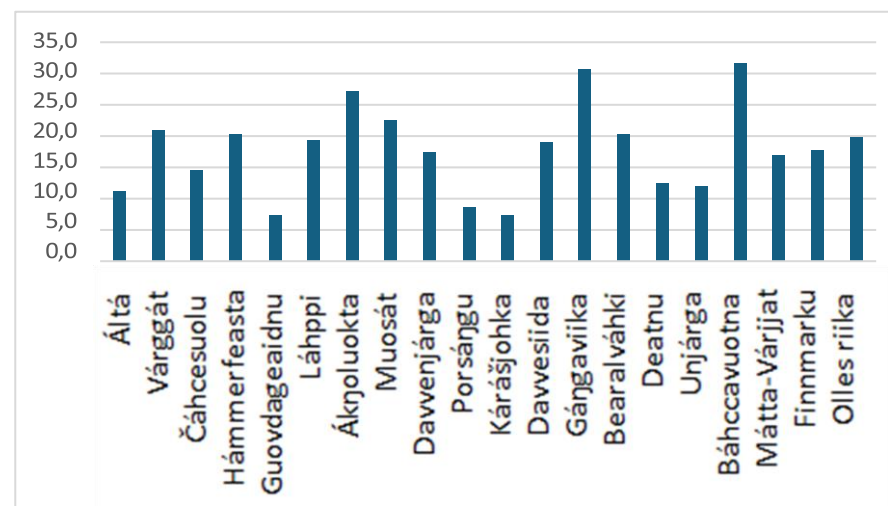
Sisafárrejeaddjit leat leamaš ja leat hui deatalaččat Finnmárkui, earenoamážit bargofámu dihtii. Sii mearkkašit ollu mánngga ealáhussii, earret eará guolleindustriijii, dearvvašvuodafuolahussii ja turistaealáhussii. Dát suorggit dárbbášit sisafárrejeaddjiid bargofámuid, juos galget nagadit bisuhit buvttadeami ja bálvalusaid.

Sisafárrejeaddjit doibmet stáđasmahttin guovllu ássiid logu dáfus. Finnmárkkus lea olmmošlohku njiedjan, ja sisafárren veahkeha vuosttaldit dán soju, dannego eanebut ásaiduvvet ja šaddet oassin báikkálaš servodagas.

Dat mánnggabealatvuolta man sisafárrejeaddjit buktet mielddiset, maiddá riggudahtta Finnmárkku kultuvrralaš mánnggabealatvuoda. Ođđa geahččanguovllut dagahit soddjilet ja eanet fátmmasteaddji servodaga. Kultuvrralaš mánnggabealatvuolta sáhtta maiddá geasuhit turisttaid ja ođđa ássiid, ja dat nanne ain eambo guovllu ekonomijja ja servodateallima.

Álbmotdearvvašvuoda geahččanguovllus lea mávssolaš diehtit sisafárrejeaddjiid dovdomearkkaid birra. Earenoamážit váikkuha sisafárrenárta, eananduogáš ja ássanáigi Norggas dearvvašvuhtii ja buozalmasvuodaide.

Leat guovlluguovdasaš erohusat das gos proseanttaid mielde orrot eanemus olbmot geain lea sisafárrejeaddjidoogáš. Dát boahtá earret eará das go lea stuorra bargosisafárren ovdamearkka dihtii Báhcavuona gildii.

Govus 3 Proseantaoassi sisafárrejeaddjit ja norgalažžan riegeadan olbmot geain leat sisafárrejeaddji váhnemat fylkkas, Finnmárkkus ja riikkas oppanassii jagi 2023.

Proseantaoassi veahkadagas. Gáldu: [SSB](#) [Statistihkalaš guovddáđšdoaimmahat]

Govvejeddji: FFG /Knut Åserud

Bajásšaddan ja eallindilit

Bajásšaddan ja eallindilli leat dearvvašvuoda ja eallinkvaliteahta deaŋalaš eavttut. Dákkár duogášdilálašvuodát, mat váikkuhit dearvvašvuodadillái, leat guovddážis go bargojuvvo sosiála erohusaid eastademiin dearvvašvuodas.

ON 17 suvdilis ovdáneami mihttomearis leat máŋga mat leat čuožžovaččat dán kapihttalii, ja earenoamážit dát:

Mihttomearri 1 geafivuoda jávkadeami hárrái, mihttomearri 3 buorre dearvvašvuoda ja eallinkvaliteahta hárrái, mihttomearri 4 buorre oahpu hárrái, mihttomearri 6 buhtes čázi ja buriid buhtisvuodarusstegiid, mihttomearri 10 uhcit eahpedásseárvvu hárrái, mihttomearri 11 ceavzilis gávpogiid ja báikegottiid hárrái ja mihttomearri 13 dálkkádatrievdamiid bisseheami hárrái.

Duogášindikáhtorat:

- Joatkkaskuvlla oahpaheami ollašuhtindási lassáneapmi
- Guovlluguovdasaš erohusat vuollegis sisabođot bearrašiid logu dáfus
- Alla, muhto dásseadis lohku sis geat ožžot bistevaš bargonávccahisvuodadoarjaga
- Váilevaš bargofápmu muhtin surggiin

Válđoiešvuodát:

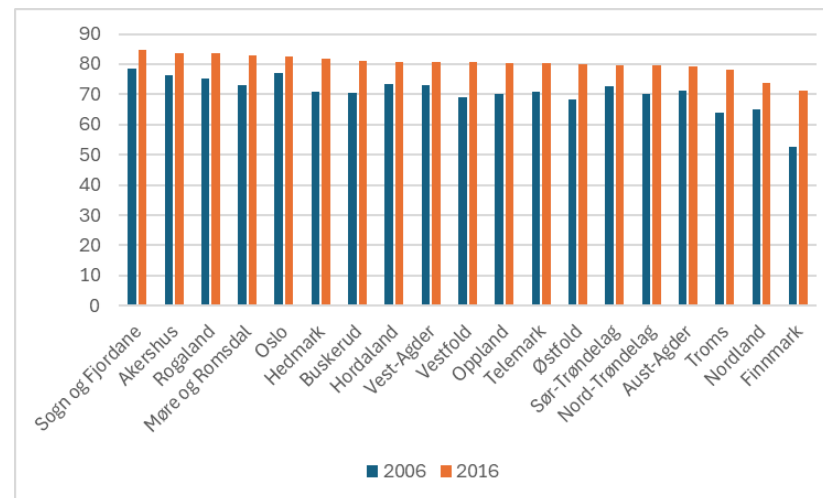
- Finnmárkku joatkkaskuvlla oahpaheami ohppiid čađahandássi lea ovdánan hui bures maŋimuš jagiid.
- Finnmárkkus lea joatkkaoahpaheami čađahandássi eanemusat ovdánan proseanttaid mielde, go veardádallá eará fylkkaiguin.
- Buot Finnmárkku gielddain lea posiitiiva ovdáneapmi sin gaskkas geat čađahit joatkkaoahpaheami.
- Mánnga Finnmárkku gielddas lea dat oassi mánát ja nuorat, geat orrot vuollegis siabođot bearrašiin, lassánan.
- Finnmárkkus lea bargonávccahisvuodadoarjagiid vuostáiváldiid lohku leamaš dásset.
- Jagi 2022 ledje birrasiid 6000 olbmo Finnmárkkus geat ožžo bargonávccahisvuodadoarjagiid, ja sii gárte 12,6 proseantta veahkadagas gaskal 18 ja 67 jagi.
- Gielddat vásihit ahte váilot bargonávccat dearvvašvuodafágain, fidnofágain ja diehto- ja gulahallanteknologiijafágain.

Joatkkaskuvlla oahpaheami čađaheapmi

Váhnemiid oahppodássi, árbeattáldagat ja biras váikkuhit ohppiid bohtosiidda vuodđoskuvllas ja joatkkaoahpaheami čađaheapmái. Heaitin oahpus ja bargoeallimis lasiha eallindilálašvuodaid fuotnánanvára ja dearvvašvuodagivssiid lassánanvára. Heaitin oahpus ja bargoeallimis laktojuvvo dasa, ahte lea stuorát várra ahte eallindilli hedjona ja dearvvašvuodaváttisvuodát lassánit (Álbmotdearvvašvuodainstituhtta, FHI). Danne lea

álbmotdearvvašvuoda oainnu dáfus deaŋalaš buoridit

čađahandássi joatkkaskuvlla oahpaheamis, ja eastadit olbmuid heaitimis oahpuin dahje bargguin ovddasguvlui.

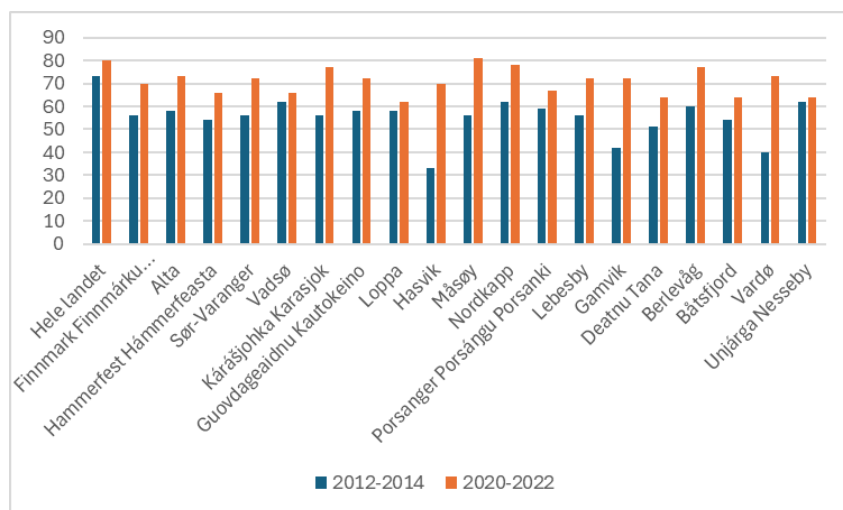
Govus 4 Oahppit geat leat ollašuhhtán ja ceavzán viđa ja guđa jagis, juhkkjuvvon fylkkaide. Logut oahppibuolva logut mii álggii jagi 2006 ja oahppibuolva mii álggii jagi 2016. Gáldu: [udir](#), Oahpahusdirektoráhtta

Joatkkaoahpaheami čađaheami riikagaskamearri lea 80

proseantta. Finnmárkkus leat riikka vuolemus

čađahanbohtosat, muhto Finnmárkkus lea leamaš hui buorre ovdáneapmi maŋimuš jagiid. Dan rájes go oahppibuolva mii álggii joatkkaskuvlii 2006:s ja dan rádjai go oahppibuolva mii gearggai joatkkaskuvllas 2022:s, lea čađahanproseantaoassi lassánan 19 proseantačuoggáin ([udir](#)).

Leat eambbo nieiddat go gánddat geat čađahit joatkkaskuvlla oahpaheami dihto áiggi siste, ja dat lea sodju man mii oaidnit eará fylkkain maid. Olles riikkas čađahit uhcit oahppit fidnofágain go studerenráhkkanahtti oahppoprográmmain. Finnmárkku skuvlaeaiggát ja joatkkaskuvllat leat álggahan ollu doaibmabijuid mat guhkit áiggi vuollai oktiibuot leat buvttihan hui buorre ovdáneami.

Govus 5 Joatkkaskuvlla oahpaheami čađaheapmi vurdojuvvon áiggi siste (vihtta ja guhtta jagi manñil álgima) áigodagas 2012 rájes 2014 rádjai ja 2020 rájes 2022 rádjai. Bajilgovva gielddain, Finnmárkku fylkkas ja olles riikkas. Gáldu: [FHI](#)

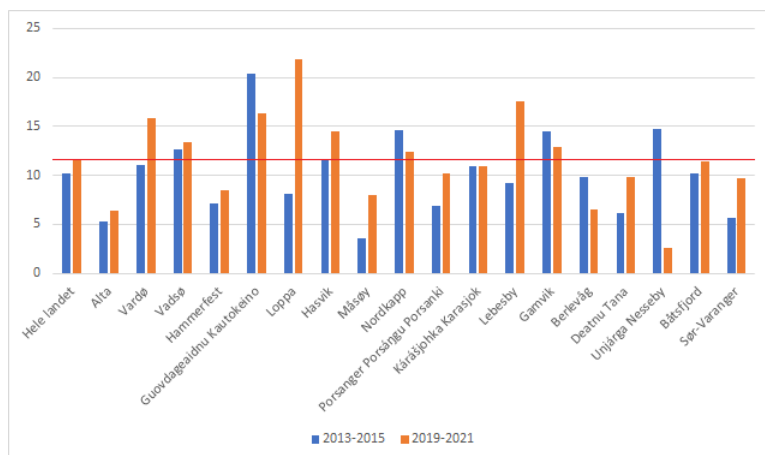
Bearrašat geain leat vuollegis sisaboađut

Go olbmoss lea vuollegis sisaboahtu, de dáidá sus leat stuorát vejolašvuohta heajut dearvvašvuođa vásihit, ja

vearrámus dilis sáhtta menddo árrat jápmat, ja mánáid gaskkas dat sáhtta vejolaččat čuohcat mánáid dearvvašvuhtii ja buorredillái. Manemuš logi jagis leat dearvvašvuođa erohusat lassánan Norggas, sihke rumašlaš ja silolaš dearvvašvuođa dáfus, ja sihke mánáin ja rávesolbmui. Sosiála dearvvašvuođaerohusaid dásen lea álbmotdearvvašvuođabarggu deatalaš mihttomearri ([FHI](#)). Áigodagas 2019 rájes 2021 rádjai ledje sullii 1200 nuora vuollel 17 jagi Finnmárkkus geat ásse bearrašiin main leat bistevaččat vuollegis sisaboađut.

Govus 6 čájeha ahte Finnmárkku gielddain lea stuorra erohus man ollut bearrašat leat geain lea uhccán sisaboahtu ja geain leat mánat gaskal 0 ja 17 jagi.

Muhtimat leat ollu bajábealde riikka gaskameari, ja muhtimat fas leat ollu vuolábealde riikka gaskameari. Ollu gielddain fylkkas lea lassáneapmi leamaš. Lea deatalaš fuopmášuhttit ahte muhtin gielddain lea vuollegis olmmošlohku ja danne sáhttet dát *oasit* rievddadit sakkarat áigodagas áigodahkii, muhto dat ii dárbbas guoskat ollu olbmuide.

Govus 6. Bearrašat geain leat mánát 0 jagi rájes 17 jagi rádjai, ja geain lea bastevas vuollegis sisaboahu. Mihtiduvvon guovtti golmmajagiáigodaga badjel 2013 rájes 2015 rádjai ja 2019 rájes 2021 rádjai. Rukses sáhu čájeha gaskameari áigodagas 2019-2021. Báikedoalut main lea sisaboahu vuollel 60 % riikkagottálaš mediánasiaboađu. Gáldu: FHI

Bargonávccahisvuoda doarjagiid vuostáiváldit

Bargu addá olahanmuttu eanet dearvvasvuoda ovddideaddji veahkkeváriide nugo sosiála oktavuodaide, persovnnalaš ovdáneapmái ja identitehtii, ja ekonomalaš oadjebasvuhtii. Alla barggolašvuhta, mas maiddá olbmot geain lea hedjonan bargonákca ožžot barggu, lea buorre álbmotdearvvasvuhtii.

Finnmárkkus leat dan manemuš logi jagi leamaš dássedis logut daid olbmuid dáfus geat ožžot bastevas bargonávccahisvuodapenšuvnna ahkejoavkkus gaskal 18 ja 66 jagi. Finnmarkkus leat 10,8 proseantta, ja olles riikkas leat 9,6 proseantta. Finnmarkku gielddaid čohkkejuvvon dieđut čájehit ahte jagi 2021 ledje logahallojuvvon sullii 6000 olbmo

geat ožžo bargonávccahisvuodadoarjaga, ja gárte 12,6 proseantta veahkadagas gaskal 18 ja 67 jagi.

Váilevas bargofápmu muhtin surggiin

Máilmmiviidosaš gárggiideapmi váikkuha Finnmarkku servodat- ja ealahusgárggiideapmái. Riikkaidgaskasaččat lea earenoamážit koronapandemiija, soahti Eurohpás ja luonddu- ja dálkkádatroassu mat láidestit servodat- ja ealahusgárggiideami Finnmarkkus.

Guovlluguovdasaš dásis lea earenoamážit veahkadatgárggiideapmi ja gelbbolašvuoda dárbu mii sáhtta mearkkašit ollu ovdánanvejolašvuodaide. Norggas lea bargguhisvuhta dál vuollegis dásis, ja dat váikkuha vejolašvuodaide háhkat bargofámu. Dasa lassin vásihit doaresbealguovllut bargofámuid netto eretfárremiid. (Ealahusovddideami strategiija Finnmarkku várás 2023-2028).

Finnmarkkus ii leat nu mánggabeallásaš ealahuseallin, ja gelbbolaš bargofámuid lea váttis dábuhit. Ealahuseallima gelbbolašvuodadárbbu kárten (NHO, Ealahuseallima válдоorganisašuvdna) čájeha, ahte davvinorgalaš fitnodagat eanaš vásihit gelbbolašvuodadárbbuid mat eai leat duhtaduvvon. Earenoamáš stuorra dárbu lea fidnofágaid ja diehto-ja gulahallanteknologiija gelbbolašvuoda siskkobealde.

Fylkka gielddaiguin gulahallamis dieđihit eanaš gielddat, ahte sis leat váttisvuodas bestet dearvvasvuodabargiid. Dát lea oahpes váttisvuhta riikkadásis.

Fysalaš, biologalaš, kemiijalaš ja sosiála biras

Leat ollu birasdilit mat váikkuhit dearvvašvuhtii ja eallinkvalitehttii. Buorre biras sáhtta sihke ovddidit dearvvašvuoda ja seammás eastadit dearvvašvuodagivssiid. Juos min biras ii leat buorre, de dat sáhtta dahkat váralašvuoda.

ON 17 suvdilis ovdáneami mihttomearis leat mánnga mat leat čuožžovaččat dán kapihttalii, ja earenoamážit dát:

Mihttomearri 1 geafivuoda jávkadeami hárrái, mihttomearri 3 buorre dearvvašvuoda ja buorre eallindili hárrái, mihttomearri 4 buorre oahpu hárrái, mihttomearri 6 buhtes čázi ja buriid buhtisvuodarušttegiid hárrái, mihttomearri 10 uhcit eahpedásseárvvu hárrái, mihttomearri 11 ceavzilis gávpgiid ja báikegottiid hárrái ja mihttomearri 13 dálkkádatrievdamiid bisseheami hárrái.

Duogášindikáhtorat:

- Finnmárkku ássiid gaskkas lea stuorra oassi geat vásihit buorre sosiála doarjaga.
- Leat ollu joatkkaoahpaheami oahppit, geat vásihit cielaheami ja givssideami.
- Mii fertet leat áicilat dan hárrái, ahte lassánitgo vaššisáгат.

Govvejeaddji: FFG/Sunniva T. Gaski

Váldodovdomearkkat

- Finnmárkku ássiin lea stuorra oassi geat vásihit ollu sosiála doarjaga, ja fylkkadearvvašvuoda iskkadeapmi čájeha ahte Sis-Finnmárkkus vásihit eanemus doarjaga.
- Mis eai leat buorit diedut vaššiságaid hárrái, muhto dat lea suorgi man mii háliidit dárkot lagabuidda.
- Jagi 2021 dáhpáhuvve ollu seksuála vuortnuheamit mánáid ja nuoraid gaskkas Finnmárkkus.

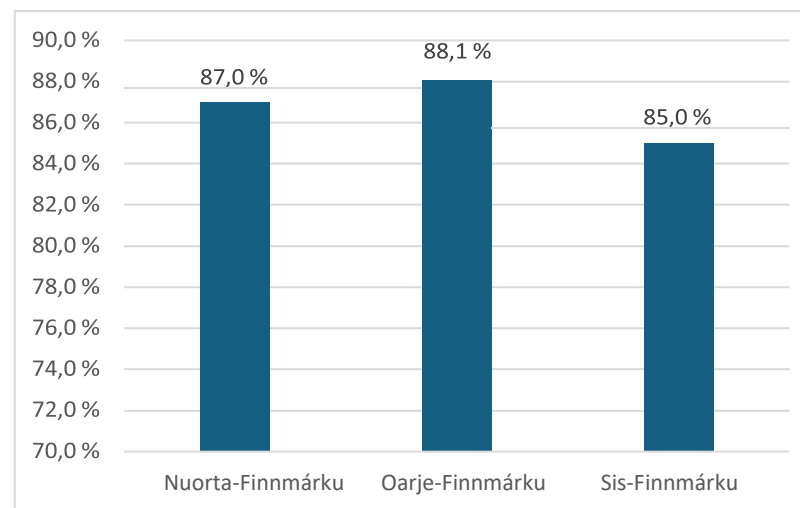
Sosiála doarjja

Buorre sosiála doarjja mearkkaša, ahte olmmoš vásiha ráhkisvuoda ja fuola, ahte olmmoš fuopmášuvvo ja árvvus adnojuvvo, ja vásiha ahte lea oassi sosiála fierpmádagas ja searvevuodas mas leat gaskanas geatnegasvuodát.

Oktonasvuolta lea áibbas nuppe gežiid go buorre sosiála doarjja. Oktonasvuolta lasiha riskka oažžut eanet rumašlaš ja silolaš gillámušaid. Man muddui olmmoš vásiha sosiála doarjaga, váikkuha earret eará riskii oažžut sihke váibmo- ja varrasuotnadávddaid, infekšuvnnaid ja lossamiela.

Eastadeaddji doaibmabijut ovttaskas olbmuid ja joavkkuide, geat leat earenoamáš lossa eallindilis, ovdamearkka dihtii go leat vásihan jápmima lagamuš bearrašis dahje leat barggu massán. Doaibmabijuid sáhhtá maiddáid lágidit lagasbirrasii dakkár doaibmabijuiid hámis, mat ovddidit ja nannejit sosiála ovttaiduhhtima.

[Fylkkadearvvašvuoda iskkadeapmi](#) čájeha oasi geat mitalit iežaset vásihit alla dási sosiála doarjaga, sihke oppalohkái ja rastá eanaš guovlluid Romssas ja Finnmárkkus. Eanaš guovlluid gaskkas leat mearkkašmeahttun erohusat, earret Sis-Finnmárkku, gos oassi mii mitala iežaset vásihit alla dási sosiála doarjaga, lea mearkkašahhti mađe uhcit go guovlluid gaskamearri.

Govus 7 Raporterejuvvon «alla dási» sosiála doarjja čájeha iešguđetge guovlluin Finnmárkkus. Gáldu: [Álbmotdearvvašvuoda iskkadeapmi Romssas ja Finnmárkkus 2019](#).

Vaššiságat

Leat dušše diedut mat leat almmuhuvvon jagiid 2021 ja 2023 hárrái, ja dat eai daga vejolažžan oaidnit guhkes linnjaid áiggi badjel, muhto dat mitalit veaháš dan birra makkár gárggiideapmi lea leamaš mañimuš guovtti jagis. Dáid surggiid ferte dárkot ain ovddasguvlui. Mii oaidnit ahte vaššiságat, mat gusket olbmuid liikeivdnái, álbmotlašvuhtii ja čearddalaš gullevašvuhtii, lassánit, ja ahte

vaššisáгат mat gusket oskkoldahkii/eallinoidnui leat lassánan dán guovtti jagis. Dieđut eai mital doarvái treandda hárrái, muhto Finnmárkku fylkkagiella háliida giddet fuopmášumi dán suorgái ovddasguvlui.

Cielaheapmi ja vuorjan

Nuorravuodááigi lea áigi goas olmmoš diđošta ja ohcá, muhto dat lea maid rašis áigi ollugiidda - soaitá earenoamážit seksualitehta dáfus. #metoo ánggirdeapmi lea váikkuhan dasa ahte lassánan fuopmášupmi lea giddejuvvon seksuála vuortnuhemiide. Seksuála vuortnuheapmi lea dávjá meroštallojuvvon sávakeahtes seksuála beroštupmin, ja dasa gullá láhtten ja dagut mat čuhcet sohabeallái, rupmašii ja seksualitehtii, ja main nubbi oassebealli vásiha daid unohassan dahje uhkideaddjin.

Čohkkejuvvon nuoraidlogut (2021) golmma stuorámuš gielladas Finnmárkkus čájehit, ahte okta njealji joatkkaskuvlaoahppis mitalii iežas vásihan sávakeahtes seksuála guorvuma, ja tendeansa čájeha lassáneami nuoraidskuvllas joatkkaskuvlii. Vaikko logut gusket dušše golmma stuorámuš gildii, de sáhttit goit navdit ahte logut Finnmárkkus oppalohká eai leat nu earáláganat.

Olles skuvlavázzima áigge lea dábbalaš, ahte olmmoš vásiha ahte gohčoduvvo "homon" dahje "fuorrán", ja vásiha ahte negatiiva seksuála šolžžat gilvojuvvojit su birra.

Eanet mearkkašahtti vuortnuhanvuohki ja ránggástanveara vuohki ránggáštuslága mielde lea go olbmo álásgovat dahje govat/filmmat olbmo seksuála rassamiin juhkkajuovvot. Dađibahábut čájehit čohkkejuvvon logut, ahte leat oalle ollugat Finnmárkku golmma stuorámuš skuvllas geat leat vásihan dan. Dakkár vásáhusat sáhttet cieggat garrasit millii, ja dat sáhttet negatiivvalaččat čuohcat silolaš dearvvašvuhtii.

	Seksuála guorvun	Homon dahje fuorrán gohčoduvvon	Negatiiva seksuála šolžagilvin	Earrásat du dáhtu vuostá juogadedje dus álás dahje seksuála govaidd
8. ceahkki	8,9	26,8	19,2	1,5
9. ceahkki	12,3	32,0	22,3	7,7
10. ceahkki	16,1	28,5	22,8	7,0
Js1	16,3	18,4	19,0	7,0
Js2	19,3	20,3	18,3	6,9
Js3	26,1	20,9	20,5	5,7

Govat 8 Oassi nuorat geat dieđihit seksuála vuortnuheami birra, juhkkajuovvon luohkkácehkiid mielde gielladain Áltá, Hámmerfeasta ja Máttá-Várjjat (Ungdata 2021).

Govvajeaddji: FFG/Hanne Hauge

Roasmmuhuvvamat ja lihkuhisvuodát

Lihkuhisvuodát mat dagahit olbmui vahágiid, lea stuorra hástalus álbmotdearvvašvuhtii. Olbmuid roasmmuhuvvamat lihkuhisvuodaid geažil leat loguid dáfus measta seamma stuorrát go borasdávda, mihtiduvvon massojuvvon eallinjagiid goris. Lihkuhisvuodát main olbmot roasmmuhuvvet, duššadit oalle ollu nuorra heakkaid, ja lea stuorámus jápminsivva olbmuide geat leat vuollel 45 jagi Norggas. Eastadanvejolašvuodát leat buorit ja doaibmajuid beavttut sáhttet johtilit boahtit.

ON 17 suvdilis ovdáneami mihttomearis leat mánga mat leat čuožžovaččat dán kapihttalii, ja earenoamážit dát:

Mihttomearri 3 buorre dearvvašvuoda ja eallinkvaliteahta hárrái, mihttomearri 10 uhcit eahpedásseárvvu hárrái ja mihttomearri 11 ceavzilis gávpogiid ja báikegottiid hárrái.

Duogášindikáhtorat:

- Guovlluguovdasaš erohusat čoarbbealdáktedoddjomiid loguid dáfus
- Romsa ja Finnmarku leat ovttá dásis go riika muđui. earenoamášdearvvašvuodabálvalusa roasmmuhuvvamiid dikšunloguid dáfus, muhto Finnmarkku gielddaid gaskkas lea stuorra erohusat.

Váldoiešvuodát:

- Gielddaid gaskkas leat variašuvnnat čoarbbealdáktedoddjomiid loguid dáfus. Čoarbbealdáktedoddjomiid eastadeamis leat stuorra vejolašvuodát sihke ovttaskas olbmuid ja olles servodaga dihtii.
- Riikkagottálaččat mii oaidnit sosioekonomalaš erohusaid roasmmuhuvvamiid ja lihkuhisvuodaid dáfus, juoga maid mii galgat atnit áicojumis.

Čoarbbealdáktedoddjomat

Skandinávias doddjorit máilmmis buot eanemus olbmuin čoarbbealdávttit, ja dat doddjomat deaividit eanet nissonolbmuid go dievdoolbmuid ja doddjomat lassánit agi mielde. Ollugat eai šat oaččo iežaset ovddeš doaibmadási ruovttoluotta manjil čoarbbealdáktedoddjoma, ja sivat dasa sáhttet leat čuovvu dávdat ja váttisvuodát. Eastadeapmi lea beaktil goluid dáfus, ja lea deatlaš doaibmabidju sihke ovttaskas olbmui ja servodatgeahččanguovllus.

Lea variašuvdna gielddaid gaskkas galle čoarbbealdáktedoddjoma deaividit juohke duhát ássái. Roasmmuhuvvamiid eastadeapmi lea deatlaš vai sihkkarastá guoddinnávccalaš dearvvašvuodabálvalusaid, buorida ovttaskas olbmo eallinkvalitehta ja sihkkarastá ahte sii geat háliidit, sáhttet orrut ruovttus nu guhká go vejolaš.

Romssa ja Finnmárkku logut:

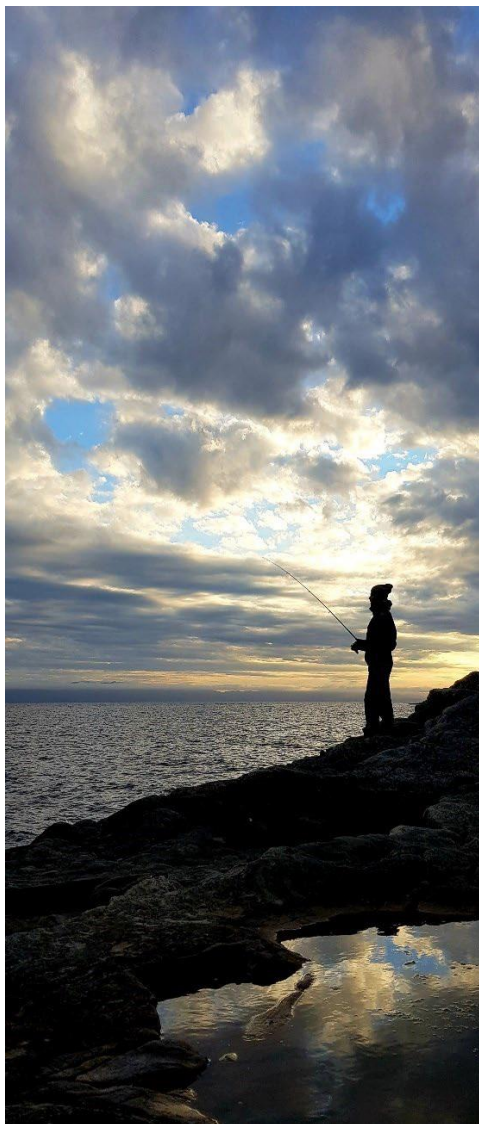
- Gaskamearálaččat 413,3 čoarbbealdáktedoddjoma jagis
- Doddjomat Romssas ja Finnmárkkus gártet 227 150 000 kruvnnu gollun servodahkii jahkásaččat.
- Gielddat šaddet ieža máksit sullii 113 575 000 kruvnnu. Loahpa máksá stáhta.
- Juos giella eastada guokte čoarbbealdáktedoddjoma jagis, dat seastá 1 000 000 kruvnnu.

Gáldu: [Vaháteastadeaddji forum](#)

Dikšojuvvon earenoamášdearvvašvuodabálvalusas

Veahkadaga buohcceviessobálvalusaid geavaheapmi sáhtta čujuhit sihke dearvvašvuodabálvalusaid ja gielddaid dearvvašvuodadili deatlaš iešvuodaide. Olbmuid buohcceviessosajušteamit sáhttet addit ipmárdusa duogášriskabuvttadahkkiid lávdama čuolbmamánnggadáfotvuoda hárrái.

Romssa ja Finnmárkku logut čájehit, ahte mii leat ovttá dásis riikkain ollislašvuhtan roasmmuhuvvamiid logu dáfus juohke duhát ássi nammii geat dikšojuvvojit buohcceviesus.

Govvejeaddji: Eline T. Schanche

Dearvvašvuhtii guoski láhtten

Dearvvašvuhtii guoski láhttemiin oaivvilduvvo dearvvašvuodalaš láhtten, mii lea čájehan váikkuhit olbmo dearvvašvuodabohtosii. Dat sáhttet ovdamearkka dihtii leat rumašlaš lihkadeapmi, borrandábit ja duhpáha ja gárrenávdnasiid geavaheapmi.

Dearvvašvuhtii guoski láhttemii sáhtta maidái gullat seksuáلالáhtten ja riskaláhtten, mat sáhttet dagahit vaháguvvamiid ja lihkuhisvuodaid.

ON 17 suvdilis ovdáneami mihttomearis leat mánga mat leat čuožžovaččat dán

kapihttalii, ja earenoamážit dát: Mihttomearri 2 nealggi jávkadeami hárrái, mihttomearri 3 buorre dearvvašvuoda ja eallinkvaliteahta hárrái, mihttomearri 4 buorre oahpu hárrái, mihttomearri 10 uhcit eahpedásseárvvu hárrái ja mihttomearri 11 ceavzilis gávpogiid ja báikegottiid hárrái.

Duogášindikáhtorat:

- Rávesolbmuid alkoholageavaheapmi
- Badjelmeare rumašdeaddu ja buoidivuota ja rumašlaš ealjohisvuota
- Nuoraid vuosttas geardde anašepmi vuollegis agis

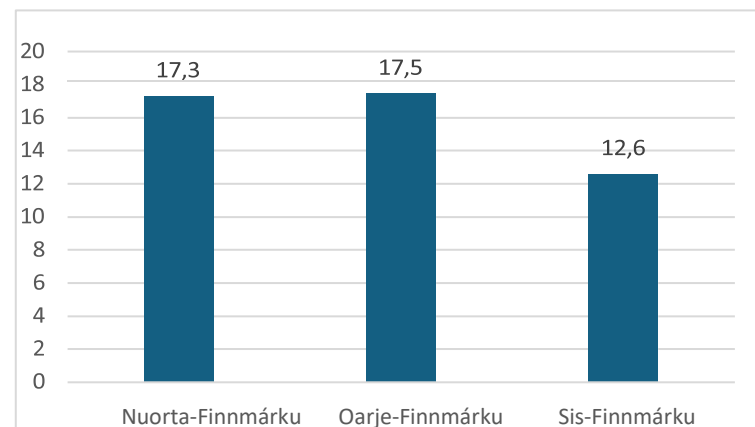
Váldoiesvuodát

- Measta okta viđa rávis finnmárgulaččas vástidii, ahte juhke alkohola guktii dahje eanet gerddiid vahkus.
- Mánáid ja nuoraid seksuálavierut čájehit treandda, mas lea vuollegis anašánálginahki.
- Vaikko eat sáhte dadjat maidege treandda hárrái, de oaidnit ahte politiijaide leat lassánan váidimat seksuála ovtastallamiid birra vuollel 16 jahkásaš mánáiguin.
- Badjelmeare deaddu ja buoidivuohta dagaha eanet váralašvuoda oažžut mánggaid dávdmaid. Orrot leamen eambbo finnmárgulaččat, geat rahčet badjelmeare deattuon ja buoidivuođain go olbmot muđui riikkas.

Alkoholageavaheapmi

Alkohola lea min servodaga dábálaččamus gárrenávnnas. Alkohola lea diehttelas oassi ollu feastadilálašvuodain, borademiin ja sosiála servvoštallamiin, ja lea ollugiidda návddašeami ja ilu gaskaoapmi. Muhto alkoholageavaheapmi dagaha maid mearkkašahtti álbmotdearvvašvuoda váttisvuodaid. Danne leat beaktilis doaibmabijut mat ráddjejit alkoholageavaheami ja alkoholaváttisvuodaid mahtodaga, deatalaš oassi álbmotdearvvašvuodabarggus.

Jagi 2019 vástidii sullii okta viđa rávesolbmoss Finnmarkkus, ahte sii juhke alkohola guktii dahje eanet gerddiid vahkus. Leat erohusat guovlluid gaskkas, gos Sis-Finnmarkkus ledje hárvvimusat ja Oarje- ja Nuorta-Finnmarkkus sullii ovttu ollu.

Govus 9 Rávesolbmuid alkoholageavaheapmi. Proseantaoassi geat juhket alkohola guktii dahje eanet gerddiid vahkus. Gáldu: [fylkkadearvvašvuodáiskkkadeapmi Romssas ja Finnmarkkus 2019](#)

Badjelmeare deaddu

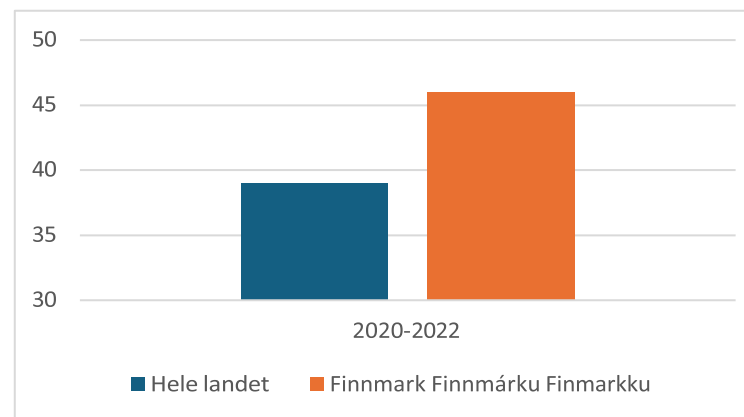
Badjelmeare deaddu ja buoidivuohta mielddisbuktá lassi váralašvuoda oažžut tiippa 2-sohkardávdda, váibmo- ja varrasuotnadávddaid, alla varradeattu, gollanleasmedávdda čippiide ja spirraliidda ja muhtin borasdávddaid. Badjeleamere deaddu ja buoidivuohta sáhttet maiddá dagahit duodalaš silolaš dearvvašvuoda čuovvumušaid.

Olbmuid rumašlaš buđaldeamit, earenoamážit beaivválaš buđaldeamit, leat uhccánan, ja mii borrat ja juhkat dál biebmogávvuid maid energijamearit eai leat dan dillái heivehuvvon. Dakkár dilis mas olmmoš uhccán lihkada ja mas borrá ja juhká ollu energijaveagalaš borramušgávvuid, lea álki oažžut liige buoidivuođa ja badjelmeare deattu. Guhtege olbmoss leat maiddá árbejuvvon ja silolaš buvttadahkkat mat váikkuhit su dillái. Vásihusat čájehit ahte

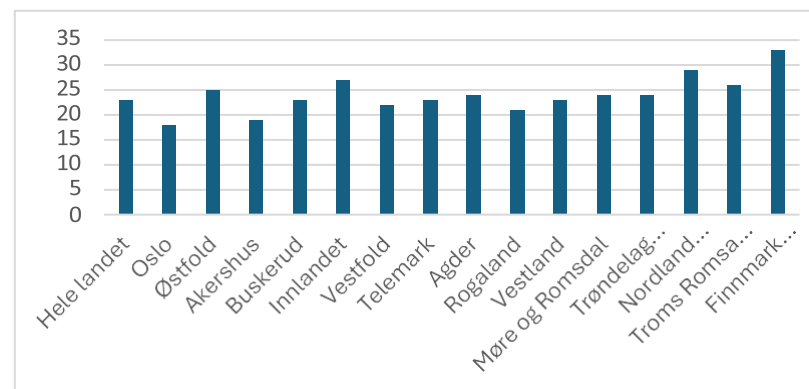
eatnašiidda lea váttis bistevaččat geahpput go vuos leat liiggás losson. Danne lea hui hui mávssolaš eastadit liiggás buoiduma ja lossuma.

Orru leamen nu ahte eanet finnmárgulaččain lea liigedeaddu dahje buoidivuohta go veardádallá muđui Norgga veahkadagain. Mii eat dieđe dadjat maidege áibbas konkrehtalaččat, go eai leat dábuheamis dieđut dan birra. Leat gávdnamis dieđut badjelmeare deattu hárri áhpehis nissoniid gaskkas vuosttas áhpehisvuođadárkkisteamis, ja nuoraid gaskkas geat serve militeara Bealuštusa neahttavuđot sešuvdnii. Badjelmeare deaddu ja buoidivuohta dán guovtti joavkkus sáhtta leat indikáhtor dasa, ahte veahkadagas lea oppalaččat badjelmeare deaddu.

Áigodagas 2020-2022 ledje lagabui 46 proseantta dain nissoniin Finnmárkkus, geat ledje vuosttas áhpehisvuođadárkkisteamis, badjelmeare deaddu dahje sii ledje buoiddit. Riikkas ollislaččat lea lohku 39 proseantta. Finnmárkku nuorain, geat serve militeara Bealuštusa neahttasešuvdnii, lei 33 proseanttas badjánan rumaščoahkkisvuođamihttu (RČM) jagi 2022:s.

Govus 10 Proseantaoassi geain lea badjelmeare deaddu ja buoidivuohta (RČM badjel 25) vuosttas áhpehisvuođadárkkisteamis, olles riikkas ja Finnmárkkus, áigodagas 2020-2022. Gáldu: FHI

Govus 11 Badjelmeare deaddu ja buoidivuohta (RČM badjel 25) sešuvnnas 1–2022. Juhkkojuvvon ovddeš fylkkaid mielde. Gáldu: FHI

Politiijaide váidojuvvon seksuála ovtastallamat mánáiguin

Olámuttolaččat leat dušše dat diedđut mat leat almmuhuvvon jagiid 2021 ja 2023 hárrái, ja mat eai atte vejolašvuoda oaidnit guhkes linnjaid áiggi badjel, muhto mat muitalit veaháš dan birra makkár gárggiideapmi lea leamaš maŋimuš guovtti jagis. Maŋimuš guovtti jagis leat lassánan váidimat politiijaide seksuála ovtastallamiid birra vuollel 16 jahkásaš mánáiguin. Diedđut eai muital doarvái treandda hárrái, muhto Finnmárkku fylkkagiella háliida fuopmášuhttit dán suorggi ovddasguvlui.

Vuollegis seksuála ovtastallama álginahki

Nuoraiddáhtaguorahallamis 2021, mas jerre joatkkaskuvlla ohppiin leatgo sii seksualalaččat ovtastallan dahje rassan, ja man boarrásat sii ledje vuosttas geardde go ovtastalle seksualalaččat. Golmma stuorámus gielddas Finnmárkkus ledje 9,2 proseantta ohppiin geat vástidedje, ahte vuosttas geardde go anašedje sii ledje 13 jahkásaččat dahje nuorabut.

Viđádas (21,8 proseantta) vástidii, ahte sii vuosttas geardde ovtastalle seksualalaččat go ledje 14 jahkásaččat, ja lagabui okta golbmasis vástidii ahte sii vuosttas geardde ovtastalle seksualalaččat 15 jahkásažžan. Seksuála vuolleahkerádjá Norggas lea 16 jagi, ja 40 proseantta vástidedje iežaset vuosttas geardde seksualalaččat ovtastallan 16 jahkásažžan dahje boarráseabbon. Go geahččat Finnmárkku

politiijaguovllu ja nuoraiddáhtaid loguid ovtas, de lea dát čielga treanda man ferte dárkot ovddasguvlui.

Dárbbasatgo veahki dahje gean nu geainna háleštat?

Fáhkka váralaš: Ringe heahtenummirii 113

Heahteguovddášat:

Noraguovddáš tel.: 789 96 060

Oarje-Finnmárkku heahteguovddáš tel.: 485 04 485

Áltá heahteguovddáš tel.: 478 55 469

Eará:

Veahkketelefovdna tel.: 116 123

Veahkketelefovnna čálašanbálvalus [Sidetmedord.no](https://www.sidetmedord.no)

Veahkketelefovdna seksuálaččat illastuvvon olbmuide tel.: 800 57 000

Girku SOS tel.: 22 4000 40

Govvejeaddji: Eline T. Schanche

Dearvvašvuodadilálašvuohta

Dearvvašvuodadilálašvuodain oaivvilduvvo veahkadaga dearvvašvuohta, mii mihtiduvvo iešguđetge mihtuid vuođul, ovdamearkka dihtii riskabuvttadahkkiid, dávddaid maid sáhtta eastadit, loavttu ja birgennávccaid vuođul dahje eanet eahpenjuolggo mihtuid vuođul nugo buozalmasvuodajávkama ja sullasaččaid vuođul. Deatlaš lea diehtit veahkadaga dearvvašvuodadilálašvuođa birra, buozalmasvuodaid dahje dilálašvuodaid vejolaš bahkadasaid birra, ja movt dat juohkásit servodagas. Diehtu ja máhttu lea vealtameahttun deatlaš dasa, ahte nu bures go vejolaš galgá sáhttit čujuhit háltti álbmotdearvvašvuodabarggu doaibmabijuide viidáseappot.

ON 17 ovdáneami mihttomearis leat mánga mat leat čuožžovaččat kapihttalii, ja earenoamážit dát:

Mihttomearri 3 buorre dearvvašvuođa ja eallinkvaliteahta hárrái, mihttomearri 4 buorre oahpu hárrái, mihttomearri 8 heivvolaš barggu ja ekonomalaš lassáneami hárrái, mihttomearri 10 uhcit eahpedásseárvvu hárrái ja mihttomearri 11 ceavzilis gávpogiid ja báikegottiid hárrái.

Duogášindikáhtorat:

- Mánáid ja nuoraid silolaš dearvvašvuohta
- Stuorát oassi olbmui Finnmarkkus sorbmejit iežaset go olles riikkas
- Finnmarkkus leat eambo váibmo- ja varrasuotnadávddat go muđui riikkas

Váldoiešvuođat:

- Koronaviruspandemiija lea jáhku mielde váikkuhan mánngga trendii, mat čatnasit dearvvašvuođadillái. Servodatlaš raššivuohta šattai čalmmusin, ja bođiige ovdan maid dat mearkkaša dearvvašvuođadillái ja buozalmasvuođanoađđái. Dat lea dannego olbmui lea stuorát várra duođalaččat buohccát muhtin infekšuvdnadávdda geažil, juos sis leat eará vuollásaš buozalmasvuođat, nugo ovdamearkka dihtii borasdávda, váibmo- ja varrasuotnadávddat ja geahpesdávddat ([FHI](#), Álbmotdearvvašvuođainstituhtta).
- Finnmárku lea hui badjin iešsorbmemiid statistihkas Norggas. Iešsorbmen dievdduid gaskkas lea eambbo dábálaš sihke Norggas ja Finnmárkkus.
- Mánáid ja nuoraid lohku geat giksašuvve negatiiva jurdagiiguin ja dovdduiguin, lassánii 2013 rájes 2021 rádjái, ja dat dilli assosierejuvvo lossamielain.
- Váibmo- ja varrasuotnadávddat lea nubbin dábálaččamus sívva ovdaláiggejápmmiidda Finnmárkkus.
- Sihke riikkaidgaskasaččat ja riikkagottálaččat lea mearriduvvon mihttomearrin geahpedit 33 proseanttain daid olbmuid logu, geat jápmet menddo árrat dávddaid geažil, mat eai leat njoammudávddat 2015 rájes 2030 rádjái.

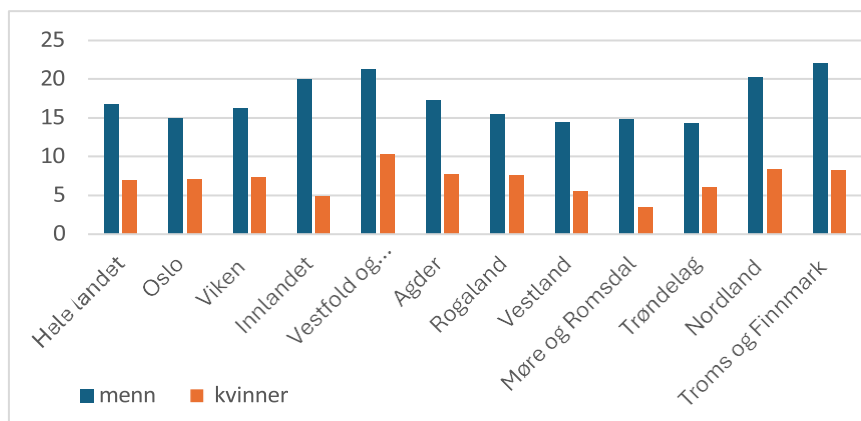
Nuoraid silolaš dearvvašvuohta

Nuoraiddáhtaguorahallamat leat čájehan, ahte nuoraidskuvlla oahppit, ja earenoamážit nieiddat, rahčet silolaš gillámušaiguin ja dávdamearkkaiguin. Nuoraiddáhta logut čájehit, ahte áigodagas 2013-2021 leat lassánan nuoraidskuvlla oahppit, geat mitalit ahte sii giksašuvvet iešguđetlágan jurdagiiguin ja dovdduiguin, mat laktásit lossamillii dahje šlundivuhtii. Dát oktiivástidit riikkagottálaš gávdnosiidda.

Iešsorbmen

Iešsorbmemiid sivat leat mánnggabealagat ja leat mánngga iešguđetlágan buvttadahkkiid boadus. Iešsorbmen lea stuorra servodat- ja álbmotdearvvašvuođa váttisvuohta, ja ollugiidda čuhcet iešsorbmemat ja iešsorbmengeahččaleamit. Dievdoolbmot leat eahpegorálaš mađe ovddastuvvon iešsoardinstatistihkas, sihke Norggas ja Finnmárkkus ([Dieđ. St. 12 \(2023-2024\)](#)). Rehkenastojuvvo ahte juohke olbmos gii sorbme iežas, leat logi lagaš oapmahačča, ja nuba gártet eatnat mañisbáhccit juohke iešsorbmemama mañjá juohke jagi. Álbmotdearvvašvuođalogahallamis dahje dearvvašvuođalogahallamiin eai leat logahallamat, mat mitalivčče geat leat sápmelaččat, kveanat dahje norggasuopmelaččat. Eaige leat ođđaset dutkamat iešsorbmemiid birra sápmelaččaid gaskkasge. Sámi báikegottiin leat dávjá ollu mañisbáhccit ja lagaš olbmuid iešsorbmemama gillán olbmot, ja sin olluvuođa árta sáhtášii čilgejuvvot čavges fuolkevuodačanastagaiguin, bargosearvevuodaiguin, dahje smávva ja lagas báikegottiin ([Duohtavuoda- ja soabadankomišuvnna raporta](#)).

Govus 12 čájeha ahte ledje eambbo dievdoolbmot Romssas ja Finnmárkkus geat sorbmejedje iežaset go dievdoolbmot muđui riikkas. Daid dievdduid lohku, geat sorbmejit iežaset, lea lassánan maŋemuš jagiid. Dát lea riikkaviidosas treanda, muhto lassáneapmi leai stuorámuš Romssa ja Finnmárkku dievdduid dáfus.

Govus 12 Árra jápmin 0-74 jahkásaš veahkadagas áigodagas 2018-2023 iešsorbmea geažil, juohkásan sohkaelliid mielde. 100.000 nammii standardiserejuvvo. Gáldu: FHI

Váibmo- ja varrasuotnadávddat

Váibmo- ja varrasuotnadávddat lea oktasaš namahus dávddaide mat čuhcet rupmaša varrasuonaide ja váibmui. Sullii viđádas Norgga álbmogis eallá dál váibmo- ja varrasuotnadávddain, dahje sis lea alla riska oažžut dán dávdda.

Vuosttasgeardde váibmodohppehemiid lohku 100.000. ássi nammii njiedjá, ja hárvvibut sis geat buohccájit, ožžot duođalaš váibmodohppeheami. Alkohola- ja borgguhanvierut, borrandábit, rumašlaš lihkađeapmi ja rumašdeaddu leat buvttadahkkit mat váikkuhit riskii oažžut buozalmasvuoda. Dasa lassin leat muhtimat beriin noađuhuvvon.

Váibmo- ja varrasuotnadávda lea nubbin dábálaččamus sivva menddo árrat jápmimii Finnmárkkus. Menddo árrat jápmin lea go olmmoš jápmá ovdal dihto agi, dás meroštallojuvvo jápmimin ovdal 75 jahkasažžan. Árra jápmin sáhtta beitoht gokko ferte eastadeaddji doaibmabijuid bidjat. Menddo árrat jápmin lea "manahuvvon eallinjagit" ovttaskas olbmui, muhto maiddái servodahkii. Sihke riikkaidgaskasaččat ja riikkagottálaččat lea mihttomearri geahpedit 33 proseanttain daid olbmuid logu, geat jápmet menddo árrat njoammumeahttun dávddaide geažil 2015 rájes 2030 rádjái.

Sosiála erohusat dearvvašvuoda dáfus

Sosiála dearvvašvuodaerohusat laktásit servodaga vuoduslaš sosiála ja ekonomalaš erohusaide. Sosiála erohusat dearvvašvuoda dáfus lassánit veahkadaga buot sosioekonomalaš joavkkuid gaskkas, ja danne dat lea váttisvuohta mii guoská buohkaide, ii dušše daid oalle hárvelohkosaččaide geat leat geafit. Sosiála erohusat dearvvašvuodas dáfus válddahuvvojit vuogádatlaš erohussan dearvvašvuodadilálašvuoda dáfus, ja dat čuvvot sosiála ja ekonomalaš kategoriijaid (earenoamážit fidnu, oahpu ja sisaboadu). Dát leat dearvvašvuodaerohusat mat leat sosiálalaččat ráhkaduvvon, ja daiguin lea vejolaš juoidá dahkat ([Dearvvašvuodadirektaráhta](#)).

Raporta Finnmarkku álbmotdearvvašvuoda birra čájeha, ahte fylkkas leat stuora sosioekonomalaš erohusat dearvvašvuodas. Olbmui geain lea vuolit oahppu ja sisaboahu lea oppalaččat heajut dearvvašvuohta, eambbo dávddat ja givssit, ja oanehet vurdojuvvon eallinahki go sis geain lea alit oahppu ja sisaboahu. Dát sosiála dearvvašvuodaerohusat leat lassáneamen, ja danne lea dearvvašvuodaerohusaid dásšen hui deatalaš ángiruššansuorgi álbmotdearvvašvuodabargui Finnmarkkus.

Mii guoská vurdojuvvon eallinahkái, de lea Finnmarkkus vuolit eallinahki go riikka gaskamearri. Jagi 2021 vurdojuvvon eallinahki lei 77,5 jagi dievdduide ja 82,6 jagi nissoniidda, go veardida riikkadási eallinagiin, mii lea 80,4 jagi dievdduide ja 84,4 jagi nissoniidda. Finnmarkku gielddain leat maid stuorra erohusat vurdojuvvon eallinagi dáfus, ja dat čujuha dan guvlui ahte sosioekonomalaš buvttadahkkit leat hui mearkkašahttit.

Váibmo- ja varrasuotnadávddat leat dábálaččamus jápminsivva Finnmarkkus, ja dagahit stuorát oasi jápmimiid fylkkas go muđui riikkas. Borasdávda lea nubbin dábálaččamus sivva. Finnmarkkus leat maiddái eambbo olbmui muhtin kronalaš dávddat nugo sohkdávda ja geahpesdávda go veardida riikka gaskameriin. Dáin dávddain lea čielga sosioekonomalaš lassáneapmi, ja sis geain lea vuolit sosioekonomalaš stáhtus, lea alit buohccánriskas.

Bátnedearvvašvuohta čuovvu seamma sosioekonomalaš lassáneami, mas sis, geain lea alimus sisaboahu ja oahppu, lea buoret bátnedearvvašvuohta go sis, geain lea vuolit sisaboahu ja oahppu. Erohus gaskal sin geain lea alimus ja sin geain lea vuolimus oahppu, lea birrasiid 13 proseantačuoggá dievdduid gaskkas ja 10 proseantačuoggá nissoniid gaskkas.

Go guoská silolaš dearvvašvuhtii, de čájehit Álbmotdearvvašvuodaguorahallama logut, ahte Finnmarkkus leat eambbogat veahkadagas geat vásihit silolaš gillámušaid go riikka gaskamearri. Earenoamážit nuorra nissoniid gaskkas lea dát oassi allat. Iešsorbmen lea maiddái duođalaš álbmotdearvvašvuoda váttisvuohta Finnmarkkus, go iešsorbmemat dáhphuvvet eambbo go muđui riikkas. Silolaš gillámušat laktásit čielgasit sosioekonomalaš árvodássái, ja sis geain lea vuolit oahppu ja sisaboahu lea stuorát riska oažžut silolaš váttuid.

Raporta čájeha ahte dearvvašvuhtii guoski láhttenvuogit nugo rumašlaš ealjohisvuohta, eahpedearvvašlaš borrandábit ja ollu duhpátborgguheapmi ja alkoholageavaheapmi leat dábálaččat olbmuid gaskkas, geain lea vuollegis sosioekonomalaš árvodássi Finnmarkkus. Dušše 65 proseantta veahkadagas mitalit, ahte sii leat rumašlaččat árjjalaččat uhcimusat 150 minuhta vahkkui, go

veardida riikkadásiin mas lohku leai 72 proseantta. Beaivválaš duhpátborgguheaddjit ja vahkkosaš alkoholageavaheaddjit leat maiddá eambbogat go muđui riikkas.

Finnmárkku álbmotdearvvašvuhtii leat roasmmuhuvvamat ja lihkuhisvuodát ain stuorra hástalus. Olbmuid roasmmuhuvvamat lihkuhisvuodaid geažil leat measta seamma mahtosaččat go borasdávda, mihtiduvvon manahuvvon eallinjagiid gorrái. Olbmuid roasmmuhuvvamat váldet viehka ollu nuorra olbmuid heakkaid, ja lea vuolled 45 jahkásaš olbmuid stuorámuš jápminsivva.

Johtolatlihkuhisvuodát, earenoamážit nuoraid ja nuorra dievdduid gaskkas, gártá mearkkašahtti hástalussan. Oppalaččat Norggas oaidnit, ahte olbmot geat gullet vuolit sosioekonomalaš joavkkuide leat eambbo suojeheamet roasmmuhuvvamiidda go olbmot geat gullet alit sosioekonomalaš joavkkuide.

Raporta čájeha, ahte Finnmarkku sosiála birrasis lea molsašuddi searvan organisašuvnnaide, válgaoassálastimii ja kulturfálaldagaide. Álbmotdearvvašvuodaikkadeapmi čájeha, ahte fylka birge hejot dakkár surggiin go man galle diimmu máššet jaska čohkkát, makkár sosiála oktavuodát leat ja man olahtahtit leat kultur- ja valáštanfálaldagat. Dát čujuha dan guvlui, ahte sosiála biras Finnmarkkus sáhtta leat hástalus álbmotdearvvašvuhtii, ja ahte leat sosioekonomalaš erohusat dearvvašvuodaovddideaddji sosiála birrasa olaheami dáfus.

Oppalohká čájeha raporta, ahte Finnmarkkus leat sihke givrodagat ja hástalusat go guoská álbmotdearvvašvuhtii, muhto ahte sosiála dearvvašvuodaerohusat leat čađamani hástalusat.

Olbmuin geain lea vuollegis sosioekonomalaš árvodási lea oppalaččat heajut dearvvašvuolta, eambbo dávdad ja gillámušat, ja vuolit vurdojuvvon eallinahki go sis geain lea alla sosioekonomalaš árvodási. Dát erohusat leat lassáneamen, ja dearvvašvuoda erohusaid dásen ferte danne leat fylkka álbmotdearvvašvuoda barggu guovddášlaš mihttomearri.

Go galgá buoridit Finnmarkku álbmotdearvvašvuoda ja dásset sosiála dearvvašvuodaerohusaid, de gáibiduvvojit surggiidgaskasaš ovttasbarggut ja guhkesáigásaš, ollislaš doaibmabijut. Dasa gullá earret eará dearvvašlaš eallinvieruid ovddideapmi, dearvvašvuoda ovddideaddji fysalaš ja sosiála biras, roasmmuhuvvamiid ja lihkuhisvuodaid eastadeapmi, ja ovttaárvosaš beasatlašvuoda sihkkarastin dearvvašvuodabálvalusaide. Dasto lea vealtameahttun deatalaš, ahte lea buorre diehtu ja máhttu veahkadaga dearvvašvuodadilálašvuoda hárrái ja váikkuhanbuvttadahkkiid hárrái, vai áŋgiruššama sáhtta mearredidolaččat heivehit ja báikkálaš hástalusaide heivehit.

Bargu dásset sosiála dearvvašvuodaerohusaid ja háhkat buriid bajáššaddan- ja eallindiliid buot ássiide lea guovddáš oassi Finnmarkku álbmotdearvvašvuodabarggus. Dát gáibida guhkesáigásaš, surggiidgaskasaš ja diehto- ja máhttovuodát áŋgiruššama buoridan dihtii fylkka álbmotdearvvašvuoda ja eallinkvalitehta. Go gieđahallá sosiála erohusaid dearvvašvuodas, de sáhtta Finnmarku láchit dili nu ahte buot ássit ožžot vejolašvuoda eallit guhkes ja dearvvašlaš eallima, beroškeahhtá sosioekonomalaš duogázis.

Mildosat

Vuoruhuvvon indikáhtoriid
giedahallama oktavuodas
buvtteheimmet čuovvovaš fáttáide ja
bargomihttomeriide čuovvovaš
áigodahkii:

Fáttát	Bargojuksanmearit
Loakta ja searvevuohta, bargu ja ovttaidahttin	Finnmárku galgá leat geasuheaddji fylka, gosa fárrejit, ja ássat, buot ahkásaš olbmot. Mii leat gidden fuopmášupmámet gullevašvuhtii ja ovttaiduhttimii, báikegárggiideapmái, bargosajiide ja gárggiideapmái.
Gierdavašvuohta, buorre dearvvašvuohta ja buorit dearvvašvuodabálvalusat	Finnmárku galgá leat fylka, man mihtilmasvuohta lea ahte olbmot loktet bures ja ožžot johtilit dearvvašvuodabálvalusaid beroškeahhtá ássanbáikkis. Mii leat gidden fuopmášupmámet eastadeaddji bargui ja lagas ovttasbargui vuoddo- ja earenoamášdearvvašvuodabálvalusain.
Oadjebas bajásšaddan ja oadjebas rávesolbmoeallin	Finnmárku galgá leat fylka, gos olbmot galget vásihit buorre dearvvašvuoda, maddái seksuála dearvvašvuoda, almmá riskeahhtá gillát vuorjama ja illasteami.
Sosiála erohusat	Finnmárku galgá leat fylka, gos buot olbmuide galget addojuvvot ovtaárvosaš vejolašvuodát oahpu váldit. Mii leat gidden fuopmášupmámet dasa ahte sosiála erohusat uhciduvvojit, skuvla ja bargosajit láhččojuvvojit, ollugat čadahit joatkkaskuvlla oahpaheami ja rávis olbmuide láhččojuvvojit oahppovejolašvuodát.
Dearvvašvuodaovddideaddji eallindáhpí	Finnmárku lea olgunastinfylka, gos beasatlašvuohta meahccái lea deatalaš árvu. Mii leat gidden fuopmášupmámet rumašlaš buđaldeapmái ja buriid válllejumiid láhčimii, mat nannejit dearvvašvuoda ja eallinkvalitehta ja eastadit buozalmasvuodaid ja roasmuhuvvamiid buot ahkásaš olbmuide.